ПЪСТРИ, СТРАННИ, БЕДНИ ХОРА И СМЕЛИ БОРЦИ ЗА СВОБОДА - БЪЛГАРИТЕ ОТ ГЛЕДНАТА ТОЧКА НА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ПЪТЕШЕСТВЕНИЦИ И ДИПЛОМАТИ И ОТ ТЯХНАТА СОБСТВЕНА ГЛЕДНА ТОЧКА. РЕГИОН ВАРНА, СЛИВЕН, КУКУШ

БЕСЕДА 2. РАЗБОЙНИЦИ ИЛИ БОРЦИ ЗА СВОБОДА. ПРИНОС КЪМ ХАРАКТЕРИСТИКАТА НА БЪЛГАРСКОТО ХАЙДУТСТВО

Автор: Елена Ницше, Славянски институт, Рупрехт-Карлс-Университет Хайделберг, Германия

Научен ръководител: проф. д-р Благовест Златанов Величков

Място на провеждане на беседата: Къщата на Панайот Хитов, град Сливен

През 1878 г. известното лайпцигско издателство "F. A. Brockhaus" публикува превод под заглавие „Балканските хайдуци. Принос към вътрешната история на славянството“ – една в много отношения забележителна книга. Тя се състои от две части.

Първата част, която освен собственото му изложние включва и образци на българската народна поезия в немски превод[1] (стр. 43-72), е написана от еврейско-германския дипломат, иранист и тюрколог Георг Розен (1820-1891) (Rosen and Chitov 1878: 1–72).

Втората част, отпечатана под заглавието "Житейската история на хайдушкия водач Панайот Хитов, описана от самия него", включва немския превод на книгата на Панайот Хитов „Моето пѫтувание по Стара планина и животописанието на нѣкои бѫлгарски стари и нови войводи“, издадена в оригинал на български език в Букурещ, Румъния, през 1872 година (Хитов 1872; Rosen and Chitov 1878: 73–261).

Защо тогава, а и днес, книгата е заслужавала специално внимание? Двама автори, две гледни точки, които се различават в много отношения.

Първата причина за огромното значение на книгата е посочена от самия Георг Розен:

> *Сред славянските народи българите са най-малко известният, най-рядко споменаваният, народът, който в момента привлича вниманието на света и в чиито древни територии сега бушува война, начената - така се твърди - за подобряване на положението му. (Rosen and Chitov 1878: 5)*

По онова време[2] българите наистина са най-малко познатият славянски народ и всяка публикация на чужд език, която предоставя информация за тях, с право трябва да се разглежда не просто като „принос“, а като „значителен принос“ към изучаването на славянството.

---

[1] Всички преводи са дело на самия Георг Розен.

[2] Разбира се, и днес.

Росен вижда открояващия се, ако не и централн аспект на собствения си принос в изясняването на едно широко разпространено по това време явление в Османската империя – разбойниците, разбойническите действия (особено в териториите, населени с българи), техните причини и прояви.

В това отношение Росен, по собственото му признание, може да се радва на ценната подкрепа от предишни автори, които също смятат темата за изключително важна. На цели девет страници Росен разглежда типологията на разбойничеството в България, обобщено представена от Станислав Г. Б. Сейнт Клер и Чарлз А. Брофи в книгата им "Пребиваване в България" по следния начин (Saint Clair, Stanislaw G. B. and Brophy 1869: 120–122):

> *В България има три вида разбойници, а именно:*
>
> 1. *балканските челеби или горските благородници,*
> 2. *обикновен уличен грабител,*
> 3. *хайдук или свободно вълуващ човекоубиец. (Rosen and Chitov 1878: 10)*

Неочаквано обаче в тази типология се намесва и друг тип, който изправя Росен пред някои (не толкова лесно преодолими) предизвикателства. С оглед на тази тройна типология възниква въпросът как трябва да се класифицират и характеризират тогавашните български борци за свобода.

Тук бих искала да оставя без коментар собствените възгледи на Росен, но и да му призная една важна заслуга. Розен дава думата на един от онези борци за свобода, които всъщност биват наричани „хайдути“, но са клеймени от турците и чужденците като разбойници или „хайдуци“, като му предоставя правото да даде собствено определение на себе си и другарите си.

Втората част на книгата, "Житейската история на хайдушкия водач Панайот Хитов, описана от самия него", е рядко изключение в контекста на онова време, когато международната публика може да се запознае с българите почти единствено през гледната точка на чужди автори, но не и през собствената си перспектива. Ето защо книгата предоставя и уникален и цялостен поглед върху самовъзприятието на българите за самите себе си.

„Житейската история...“ е още по-важна, защото е написана не от учен човек, не от човек, който е по-скоро готов да посегне към перото, а от един от най-известните борци за свобода в историята на България – Панайот Хитов.

Панайот Хитов, ако следваме собствения му разказ в „Житейската история...“, е роден на 11 ноември 1830 г. в Сливен, “... в южното подножие на Балкана...“ (Rosen and Chitov 2009: 141). Като дете Панайот не може да получи образование, но по-късно сам се образова да чете и пише. Още в младежките си години той опознава и заобичва Стара планина.

Още от дете баща му го води в планината, за да го учи на занаят - пасенето на овце и кози. Във връзка с това Хитов отбелязва, че в България има само три вида хора, които могат да се нарекат свободни - хайдутите, овчарите и скотовъдците.

Омразата му към турците се ражда, когато като момче е отвлечен от тях, но успява да избяга. След това премеждие Хитов се опитва да усвои други професии - търговец на стоки, месар и т. н., но всичко това не е за него, тъй като вече е свикнал със свободния живот на овчар (Rosen and Chitov 2009: 145).

След поредния инцидент с турците, при който се озовава в съда за неправилно разделяне на наследството на майка си и за малтретиране на „... високопоставен чиновник...“, и след като трябва да изтърпи телесно наказание и да плати пари на сестрите си, Хитов решава да напусне Сливен (Rosen and Chitov 2009: 148–152).

В автобиографията си отбелязва, че от 1858 г. се посвещава на волния живот на борец за свобода (Йонков 2001: 176). Сърцето му „... жадувало за свобода, за чест, за справедливост“ и той потеглил към планините, за да стане свободен "хайдутин" (както вече споменахме, Росен превежда думата в значителна степен неправилно като "хайдук").

Някои от приятелите и родните му тръгват с него, водени от чувство за мъст за злините, причинени от турците техни роднини. Първоначално хайдутите не постигат нищо значително, тъй като са твърде млади и неопитни, но през 1859 г. решават да свикат по-голяма чета (Rosen and Chitov 2009: 153).

В книгата си Хитов разказва за успехите и неуспехите на кариерата си на хайдутин. Разказва за хайдушкия живот като цяло, за другите българи и споделя размислите си за ситуацията в страната. Специално внимание отделя на хайдушкия кодекс на честта, който му е много важен – не бива да нападаш християни и жени. Хайдутството е насочено единствено и само срещу турците:

> *Ние сме изпратени от Бога да защитаваме бедните и да наказваме злодеите, но затова трябва да бъдем благородни, справедливи и предани. (Rosen and Chitov 2009: 179)*

Гледната точка на Хитов е донякъде изкривена от гняв и патриотизъм и поради това трябва да бъде подложена на критическо съмнение, но е важна като вътрешен поглед към българския народ, тъй като по онова време много българи напълно я споделят.

Много бедни българи, които са били грабени, се страхуват да съобщят за проблема на държавните органи. Страхуват се, че това ще има последици за семействата им или дори за цялото им село. Например, селата могат да бъдат нападнати за отмъщение от същите тези грабители или техните авери.

Българските „хайдути“, които изграждат един свой собствен свят със собствени правила и начин на живот, се стремят да се противопоставят на тези жестокости. Всичко започва като „... спонтанна въоръжена съпротива...“, пише Хитов. Някои селяни се отправят към планините, за да предприемат оттам революционна дейност. Това, което извършват, са „...набези срещу представители на държавната власт и военното ръководство“. Обикновено това не са единаци, а организирани малки групи, предвождани от войвода, което на български означава „водач“. Забележително е, че войводи са могли да бъдат и жените.

Въпреки че било опасно, селяните (често приятели на Хитов, но понякога и непознати) споделят храна и напитки с хайдутите и ги подкрепят, когато е възможно. Четейки бележките на Хитов, човек открива, че българите обикновено проявяват гостоприемство към хайдутите. Например, когато някой от хайдутите е болен или ранен, селяните от близкото село му помагат, без да искат пари (Rosen and Chitov 2009: 161).

Хайдутите не през цялото време са живели в планините. Техните набези се провеждат приблизително от 23-ти април (Деня на Свети Георги) до 26-ти октомври (Деня на Свети Димитър). След това хайдутите се връщали в селата си или в манастирите до следващия април, за да изкарат студената зима.

И през есента зимата хайдутите получават от селяните подкрепа, вероятно като благодарност за революционната им дейност. Хитов пише, че докато зимували в горите край Сливен, приятели от селото им дарявали брашно, сирене и пастърма (вид сушено и осолено месо) (Rosen and Chitov 2009: 161). Вино и други алкохолни напитки също (Rosen and Chitov 2009: 173). Обикновено хайдутите се опитвали да платят за продуктите, но селяните в повечето случаи не искали пари от тях, било от състрадание и благодарност, било от страх (Rosen and Chitov 2009: 174). При всичко положения много българите подкрепяли хайдутите, въпреки свирепата бедност, в която живеели.

Например, в дневника си Хитов пише за бедните български села, „... които правеха такова впечатление на мизерия, че можеха да покъртят и сърце от камък...“

Ето как описва едно много бедно село:

Покривите бяха пропаднали, черни и пробити... (Rosen and Chitov 2009: 157)

Навсякъде се виждат следи от потисничество и налози, които са твърде високи, за да могат бедните селяни да ги плащат.

Хайдутите дават на българите чувство на сигурност и надежда. Те биват споменавани като герои в много легенди и епични песни (Härtel and Schönfeld 1998: 81). Както виждаме, за народа хайдутите не са били разбойници или убийци, а съпротивителна група, която е уважавана и подкрепяна.

Въпреки че в своята част от книгата Георг Розен по един или друг начин се стреми да причисли българските хайдути към типологията на разбойниците, между двете групи съществуват значителни, ако не и несъвместими разлики. В някои моменти изложението на Розен оставя впечатлението, че той е предоставил думата на самия Панайот Хитов, за да може чрез собствения му разказ да демонстрира тезата си, че хайдутите са били по същество хора, противопоставящи се на закона и реда и в този смисъл разбойници. Автентичният разказ на Панайот Хитов произвежда обаче обратния ефект. Той е ярко свидетелство и разкрива ширещото се беззаконие и издевателствата над българите, които правят от хайдутството едно отчаяно и последно средство за съпротива и спасение.

Литература:

Härtel, Hans-Joachim & Roland Schönfeld. 1998. *Bulgarien*: *Vom Mittelalter bis zur Gegenwart* (Ost- und Südosteuropa). Regensburg: Pustet.

Rosen, Georg & Panajot Chitov. 1878. *Die Balkan-Haiduken*: *Ein Beitrag zur innern Geschichte des Slawenthums.* Leipzig, Halle, Saale: Brockhaus.

Rosen, Georg & Panajot Chitov. 2009. *Die Balkan-Heiduken*: *Ein Beitrag zur inneren Geschichte des Slawentums* (Edition bulgarische Geschichte 2). Berlin: OEZ.

Saint Clair, Stanislaw G. B. & Charles A. Brophy. 1869. *A residence in bulgaria*: *Or, notes on the resources and administration of turkey.* London: John Murray.

Йонков, Христо. 2001. *Личности от българското Възраждане* (Малка училищна енциклопедия). С.: Анубис.

Хитов, Панайот И. 1872. *Моето пѫтувание по Стара планина и животописанието на нѣкои бѫлгарски стари и нови войводи*: *Написалъ Панайотъ Хитов. (Издадена подъ редакцията на Л. Каравелова). Букурещъ. 1872.* Букурещ: Печатница Свобода.